

Runo ja aika

Juhana Cajanuksen v. 1683 painettu kuuluisa virsi alkaa näin, oikeinkirjoitus vain nykyaikaistettuna:

Etkös ole, ihmisparka, aivan arka,
ettäs itket yli öit,
ettäs suret suuttumata, puuttumata
koukon mustan murhatöit.

Tap' on vanha tappavalla vierahalla
Luojan laitoksen perään:
hyvät, huonot lankoinensa, lapsinensa
syöstää, sulloo maan poveen.

Ja Aleksis Kiven ihailun, v. 1866 ilmestyneen Ikävyys-runon ensimmäinen säkeistö kuuluu:

Mi ikävyys,
mi hämäryys sieluni ympär
kuin syksyiltanen autiol maal?
Turha vaiva täällä,
turha ompi taistelo
ja kaikkisuus mailman, turha!

Jos näiden runokatkelmien kieltä tarkastelee nykyisen yleiskielen kannalta, se on toivottoman vanhentunutta. Sellaiset loppuheitot kuin *öit*, *murhatöit*, *ympär*, *autiol maal* ovat kauan sitten jääneet käytännöstä, samoin supistumaton *vierahalla* 'vieraalla'; *taistelo* ei ole nykysuomea, ei myöskään *kaikkisuus mailman*, jne. jne. Tämä on epäämätöntä. Ja kuitenkin: voimme lukea nämä vanhat runot ja kokea ne taide-elämyksinä. Niin kuin silmällämme on kyky sovittautua etäisyyden mukaan, niin tyylikorvamme sovittautuu vastaanottamaan Juhana Cajanuksen tai Aleksis Kiven sanomaa, ja se kuulee sen yhtä hyvin kuin nykyrunoudenkin sanoman. Yhtä hyvin — ei kylläkään samanlaisena. Vaikka näemme etäisen esineen terävästi senkin, emme toki näe sitä käsin kosketeltavana. Jos on tarkoitus hävittää perspektiivi, saada vanha runo tuntumaan mahdollisuutta myöten uudelta, sitä on »korjattava». Kas näin veisaamme nykyisestä virsikirjasta:

Etkö ole, ihmisparka, aivan arka,
 kun sä itket päivät, yöt,
 vaikeroit vain suuttumatta, puuttumatta
 muistain tuonen turmatyöt.

Täällä ompi kuolemalla, tuonelalla
 sääntö kautta maailman:
 ihmisraukat kaikkienensa, lapsinensa
 syöksee, sulloo surmahan.

Se on kuin ainakin sileänpuoleista 1930-luvun käännösrunoa. Mutta onko tulos absoluuttisesti nautittavampi?

Kiven Ikävyydestä ei liene uudennosta tehty sitten B. F. Godenhjelmin vuodelta 1878, ja se on kieliasultaan jotenkin yhtä vanhentunut kuin alkurunokin. Sen vuoksi sallittakoon minun yrittää:

Niin ikävyys
 ja hämäryys mieltäni saartaa
 kuin syksyilta ja autio maa.
 Turha vaiva täällä,
 turha myöskin taistelu
 ja maailman kaikkeus, turha!

Jos tulos ei tyydytä, niin en ainakaan ole pyrkinyt travestioimaan, vaan olen kaikessa vaatimattomuudessa tehnyt parhaani. Poissa on kaikki mikä erottaa nykykielestä: loppuheitot, vanhentuneet sanat *mi*, *syksyiltanen*, *ompi*, *taistelo*, *kaikkisuus mailman*. Karisiko pöly perhosen siivistä? En tiedä, mutta en ainkaan halua jatkaa koetta. Luemme nykyään Kiven lyriikkaa sellaisenaan, jotenkin häiriintymättä. Omasta puolestani karahdan kiinni vain niihin kohtiin, jotka tajuan kompastuksiksi, kieleen kuulumattomiksi muodoiksi (Ja kumpua *ei* haudallein *kohokoon* koskaan; Vuorella *kaikuvi* riemu ja soitto). Kiven runon ei tarvitse vaikuttaa tänä vuonna kirjoitetulta, eikä se voisikaan. Jokainen taideteos on aikansa tuote ja tehoaa sellaisenaan — jos tehoaa.

Viime vuosikymmeninä runokielemme on yhä enemmän luopunut semmoisista perinnäisistä piirteistä — osaksi arkaismeja, osaksi puhekielisyyskiä tai murteellisuuksia — jotka ovat erottaneet sitä normaalikielestä. Eino Leino kirjoitti kuusikymmentä vuotta sitten:

Hän kulkevi kuin yli kukkien,
 hän käy kuni sävelten siivin,
 niin norjana notkuvi varsi sen,
 kun vastahan vaiti ma hiivin.

Kulkevi, notkuvi ja *vastahan* ovat kalevalaisia, vuosisadan vaihteessakin vain runokielessä esiintyneitä muotoja, samoin *kuni*. *Ma* sen sijaan on saatu puhekielestä; proosassa sillä olisi ollut ja olisi alatyylinen sävy, mutta Leinon runossa se on täysin vailla tätä väriä: se on vain »runokieltä». Mitan säilyttämiseksi ei mikään näistä poikkeusmuodoista olisi ollut tarpeen, vaan Leino olisi saattanut kirjoittaa:

Hän kulkee kuin yli kukkien,
hän käy kuin sävelten siivin,
niin norjana notkuu varsi sen,
kun vastaan vaihi hiivin.

Mitta olisi sama, rytmi toinen. Vielä niin myöhään kuin v. 1926 käytti Uno Kailas esim. runossaan Trubaduuri h-muotoja pelkästään rytmillis-soinnullisista syistä, mitan niitä vaatimatta:

— —
punahuulin ne kuiskivat, kuumin suin,
janon-sairahin silmin ne anoi.

— —
Povin autuaallisin uuvuttain
sinä kutsuit ne riemuhun varmaan.

Kysymys ei siis ollut mistään hätäkeinosta, vaan Leino ja Kailas valitsivat nuo yleiskielestä poikkeavat muotonsa »vapaaehtoisesti». Käytäntö oli silloin sellainen — nyt se on toinen. Eino Leino ei ole runoansa korjannut, mutta Kailas poisti julkaistessaan valitut runonsa v. 1932 nuo näytteessä esiintyvät h:t. Hänen makunsa oli väli vuosina muuttunut. En halua häntä moittia — minunkin mielestäni *janon-sairain* ja *riemuun* sopivat ympäristöönsä. Mutta Leinon runo? Jos se on vanhentunut, niin se ei ole suinkaan yksinomaan kielen muodollisen puolen syy. Koko sanonta on ylen koristeellista — huomattakoon esimerkiksi säännölliset, voimakkaat alkusoinnut. Runo on täynnä sitä »helkyttelyä», jota nykylukija useissa Leinon tuotteissa vierastaa. Sitä ei voi poistaa tasoittamalla sananmuotoja: runo on elimellinen kokonaisuus. Jugendhuonekalua ei modernisoida höyläämällä se sileäksi, se joko pidetään käytössä tai viedään ullakolle.

Mainitsin äsken Kailaan valittuihin runoihinsa tekemät korjaukset. Olen pääsemässä aiheeseeni: P. Mustapään Kootut runot, toinen, korjattu ja lisätty laitos, ovat minut johdattaneet näihin mietteisiin, joilla nyt haluan toivottaa onnea 60-vuotiaalle Martti Haaviolle.

P. Mustapään runous on aina merkinnyt minulle paljon. Laulu vaakalinusta -kokoelmasta saakka, jonka ilmestyessä olin seitsentoistavuotias, olen

aina rientänyt hankkimaan hänen uudet kokoelmansa, lukenut niitä hartaasti ja rikastunut niistä. Muistan vielä, kuinka väkevästi hänen oikullisina lainehtivat säkeensä heti alusta minuun tehosivat. Esimerkiksi:

Me menimme juhlapukuisina herkän-hartaalla miellä,
ja yhteen kartanon Mirjamin kanssa satuimme kirkkotiellä.
Me hymyilimme ja tervehdimme. Ja Mittumaarian pelлот
oli kukkamerenä: päivänkukat ja apilaat ja kellot
kuin laineet kohisi aidan takana. Väkevä koivujen haju
ja kasteen tuoksu syöksyi vastaan kuin myrskytuuli rajuu.

Se on pappilan neitien kertomusta Dominus Krabbesta, vuodelta 1927. Vuonna 1957 tämä kohta kuuluu:

Me menimme juhlapukuisina kirkkokujalle asti
ja yhteen kartanon Mirjamin kanssa satuimme sopivasti.
Me hymyilimme ja tervehdimme. Ja mittumaarin pelлот
kuin kukkamerenä lainehtivat: apilaat ja kellot
ja päivänkakkarat aidan takana. Väkevä koivujen haju
ja kasteen tuoksu syöksyi vastaan kuin myrskytuuli rajuu.

Mitä tämä on? Miksi tytöt nyt menevät vain kirkkokujalle asti? Miksi koko kesäisen kylämaiseman kuvaus on pantu uuteen uskoon? Mikäli ymmärrän, yksinomaan muodollisista syistä: jotta saataisiin pois ilmaus *miellä* 'mielellä', joka tietystikin on vanhentunutta »runokieltä», ja kaksi predikaatin inkongruenssia, *pellot oli* ja *päivänkukat* jne. *kohisi*. Lisäksi päivänkukat on vaihdettu päivänkakkariihin, kai lähinnä siksi, että *kukka*-sana esiintyy jo edellisessä säkeessä, ja Mittumaaria mittumaariin. Onko tämä kannattanut? Minusta ei. Säkeet ovat mielestäni selvästi heikontuneet. Niistä on poissa välittömyys, tartuttavuus, ne ovat tehtyjä eivätkä syntyneitä. Samanlaisia korjauksia tapaa aina sieltä täältä, milloin tiheämmin, milloin harvemmin. Haudankaivajan mietelmä, että vainajat ovat vain rapeaa luuta,

joka helponlaisesti murenee ja tomuks ja tuhkaks hajoo,
kun kaivaessaan lapion terällä hiukkasenkin kajoo . . .

on saanut muodon:

joka helponlaisesti murenee ja tomuksi, tuhkaksi hajooa,
kun kaivaessaan lapion terällä hiukkasenkin kajoaa.

Tässä julkaisija on välttänyt loppuheittoiset translatiivit ja nuo normaali-proosasta jo miltei väistyneet verbimuodot *hajoo*, *kajoo*. Mutta oliko rytmitaitelija hereillä silloin kun kielentarkastaja teki työnsä? Minusta ei. Ja sitä paitsi:

Tässä on kyseessä erlebte Rede, hauturin mietteet, joten puhekielenomaisia muotoja voisi muutenkin puolustaa. Lisäksi siteetön *tomuksi, tuhkaksi* on uusi »runokielisyys», sekään ei ole normaaliproosaa.

Lainaan vielä säkeistön Jäähyväiset Arkadialle -kokoelman Juomalaulusta, alkuperäisenä ja korjattuna:

Huomenna, hei, veikot, nouseaan
idän ekspressiin.
Suudelma. Ja pullo viinaa
lääkkeeks kyyneliin.
Huomenna, hei, aika, juokse,
liian hidas aika, juokse,
pikemmin taas neitoin luokse
päästään, veikot, niin.

Huomenna, hei, veikot, nouseaan
idän ekspressiin.
Suudelma. Ja pullo viinaa:
lääke kyyneliin.
Huomenna, hei, aika, juokse,
liian hidas aika, juokse,
pikemmin taas neitojen luokse
päästään, veikot, niin.

Taas sama tendenssi: loppuheittoinen translatiivi *lääkkeeks* poistettu — ilman vauriota, vaikka jotenkin tarpeettomasti, koska tämä runo on juomaveikon puhetta ja sisältää muitakin puhekielisyyksiä (mitäs; ehkä jäädyään sille tielle jokamies). Sen sijaan korjaus *neitoin* > *neitojen*, vaikka muodollinen parannus, koska *neitoin* on vanhastava asu, jolla sellaisenaan ei ole tässä yhteydessä varsinaista tehtävää, muuttaa runon rytmillisen ilmeen. Koko runo on muutoin trokeeta — nyt sen neljässä säkeistössä esiintyy kahdesti sama daktyyli *neitojen*. Minua ei *neitoin* häirinyt. Kun runo kerran oli tehty sellainen kuin oli, siihen ei olisi pitänyt kuin paikkalappuna liimata kolmitavuista sanaa kaksitavuisen päälle.

Uuno Kailas kirjoittaa Runojensa esipuheessa: »Minulle on sanottu, ettei minulla muka olisi oikeutta tehdä runoihini muutoksia. Käsittämätön väite. Miksi ei runoniekkakin saisi 'tarkistaa sanojaan' niinkuin kaikki muut ihmiset? Ei hän ole erehtymätön. Pitäisikö hänen kommellustensa jäädä ikuisiksi!» En halua kokonaan kiistää runoilijalta tätä oikeutta. Rajaakin on vaikea vetää: milloin runo on valmis? Moni runoilija tekee muutoksia vielä korrehtuurivaiheessa. Mutta silloinkaan ei ole aivan varmaa, että muutokset aina ovat parannuksia. Otto Manninen kertoi minulle kerran, että Eino Leino oli Helkavirsiensä viimeiseen vedokseen korjannut Ylermin säkeet

»Täss' on mies tämän sukuinen,
kadu ei tehtyä tekoa,
ei parane palkan eestä.»

pyyhkien viimeisen pois ja merkiten tilalle

eikä taivasta tavota.

Syy oli ilmeinen: *palkan eestä* on svetisismi, joka tuntui huonosti soveltuvan Ylermin suuhun, ja *eestä* lisäksi asultaan murteellinen. Manninen piti muutosta huononnuksena: *ei parane palkan eestä* ilmaisi hänestä paremmin Ylermin eetillinen rigorismin kuin tuo toinen säe. Samaa mieltä ovat olleet V. Tarkiainen ja Aarre Peltonen, jotka valikoimissaan ovat palauttaneet alkuperäisen säkeen. — Ja mitä kauempänä korjaushetki on runon syntyhetkestä, sitä suurempi on vaara. Kun vuosikymmeniä on kulunut, ei runoilija ole enää paljon läheisempi korjaamaan tuotettaan kuin vieras julkaisija. Jos hän silloin, etäännyttyään loitos kerrallisesta tuntemis- ja ilmaisutavastaan, tekee jonkun yksinäisen muutoksen, runosta helposti tulee paikattu.

Myönnän ilman muuta, että en ole objektiivinen: asiaa voidaan katsoa toiseltakin puolelta. Minua taivuttaa tähän katsantotapaan tietenkään vahvasti se seikka, että olen omaksunut runot niiden alkuperäisessä asussa. Tahtoisinkin sanoa, että runo, sen jälkeen kun se on julkaistu, ei enää ole pelkästään kirjoittajansa: se on myös lukijoidensa oma. Runo ei elä muuten kuin luettuna. Kirjan lehtien välissä se nukkuu Ruususen unta ja herää vasta, kun lukijaprinssi sitä koskettaa. Ja mitä ajattelee prinssi, kun hän havaitsee, että tyttö ei olekaan Ruusunen, jota hän rakastaa, vaan joku toinen?

Monesti Mustapää onkin jättänyt yleiskielestä poikkeavat muodot korjaamatta. Esim. runo Kultadublee-koruun sisältää niitä; pari säkeistöä näytteeksi:

Oi Lindblad, dublee-koruun
sinä liitä tuskas timantit:
ne illat yksinäiset,
kun kattiloitas tinasit.

— —

Ja ilon päärlt poimi
sinä dublee-koruun sovittain:
yön kuu ja päivän auder
ja vivahdukset maisemain.

Ketä häiritsevät loppuheittoiset *tuskas*, *kattiloitas* ja supistumamuoto *sovittain*?

On luonnollista, että runokieli alati kehittyy, on luonnollista, että samakin runoilija kirjoittaa nyt toisin kuin kolmekymmentä, kuin kymmenen vuotta sitten. On myös luonnollista, että jokainen toivoo runojensa elävän mahdollisimman kauan. Mutta sitä varten ei P. Mustapään suinkaan tarvitse pukea omiaan nuoremman näköisiksi kuin ne ovat. Hänen runoillaan on varaa vanheta arvokkaasti — ne eivät silti vanhennu. Uskon, että hän tekee palveluksen sekä lukijoilleen että runoilleen, jos Koottujen runojensa kolmanteen painokseen tarkistaa korjauksensa ja palauttaa runot niiden alkuperäiseen asuun.

MATTI SADENIEMI

La poésie au cours du temps

L'auteur constate qu'une poésie d'une haute valeur artistique conserve son pouvoir de nous plaire même lorsque sa langue a vieilli, à condition toutefois d'être entièrement compréhensible. Il expose ensuite certains passages pris à la deuxième édition des Poésies complètes de P. Mustapää, où l'auteur a procédé à certaines corrections (*miellä* > *mielellä* 'volontiers'; *pellot oli kukkamerenä* > *pellot lainehtivat* 'les champs étaient une mer de . . .', 'les champs ondoyaient'; *tomuks*

ja tuhaks hajoo > *tomuksi, tuhaksi hajoaa* 'devient centre et poussière'; *neitoin* > *neitojen* (gén.plur. de *neito* 'jeune femme, vierge'), et déclare que, selon lui, les corrections dues au désir d'adapter les poèmes à la langue d'une époque ultérieure sont inutiles et souvent nuisibles. Un poète doit se garder de corriger ses œuvres antérieures, car un poème est un tout, et il devrait aussi prendre en considération ses lecteurs, qui ont reçu l'ouvrage sous une forme définie.

MATTI SADENIEMI